

DVĚ DVEŘNÍ KŘÍDLA Z KOSTELA SV. VAVŘINCE V ŽELINĚ U KADANĚ JAKO PŘÍKLAD VZHLEDU HISTORICKÝCH DVEŘÍ Z OBDOBÍ POZDNÍ GOTIKY A POZDNÍHO BAROKA¹

TÁŇA NEJEZCHLEBOVÁ

Obr. 1. Želina, kostel sv. Vavřince, celkový pohled od V. Foto: Nejezchlebová 2011.

V roce 1960 vyhořel kostel sv. Vavřince v Želině u Kadaně (obr. 1).² Zřejmě úmyslně založený požár vážně poškodil pozoruhodnou stavbu, zahrnující v sobě románský kostel, gotickou loď, renesanční sakristii a barokní předsíň. Požár naprosto zničil interiér kostela, včetně dřevěné kruchty v západním konci lodi a vybavení, a poškodil kamenickou výzdobu stavby. Vzhledem k velké míře poškození zůstala zcela překvapivě zachována dvojice historických dveřních křídel v interiéru kostela, byť mimo své původní umístění.

V roce 2011 byly dveře převezeny do truhlářské dílny z důvodu restaurování, po němž by měly být deponovány v kostele jako jeden z mála dokladů historického vnitřního

vybavení. Dokumentace, která restaurování předcházela, měla za cíl jednak podrobně zdokumentovat stav dveří tak, aby bylo možné zhotovit kopie a křídla vhodně restaurovat, jednak podchytit změnu podoby a způsobu zhotovení dveří.

KOSTEL SV. VAVŘINCE V ŽELINĚ³

Kostel sv. Vavřince leží v obci Želina asi 1,5 km východně od Kadaně. Patronátní právo ke kostelu držel vzhledem k příslušnosti ke kadaňskému panství sám český panovník. Kostel je situován osamoceně na návrší severozápadně od obce ve hřbitovním areálu vymezeném poškozenou zdí.

Stavba je složena z několika částí. Obdélný presbytář tvořený lodí staršího románského kostela z poloviny 13. století uzavírá románská apsida. Ke staršímu kostelu, dnešnímu presbytáři, přisedá široká síňová loď. Stavba

¹ Průzkum a jeho výstupy byly provedeny v rámci institucionálního úkolu NPÚ 21301: Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracování stavebně historických a umělecko historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí v památkově chráněných územích.

² Dnes místní částí obce Rokle.

³ Zpracováno dle J. MUK – O. MÁCHA, Želina - kostel sv. Gotharda: SHP 1978, Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 408, s. 1–3.

Obr. 2. Želina, kostel sv. Vavřince, celkový pohled na dveřní křídlo 1. Foto: Táňa Nejezchlebová 2011.

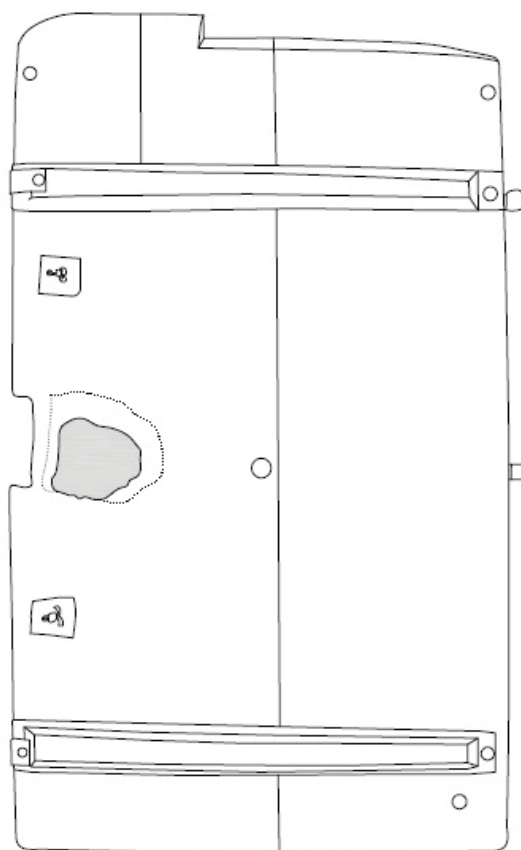
byla zahájena v rané gotice, zřejmě ještě koncem 13. století a dle datační desky nad hrotitým západním portálem do lodi přestavěna v letech 1484–1526.

K severnímu průčelí presbytáře přiléhá sklenutá, podélně orientovaná obdélná sakristie z 2. poloviny 14. století. K jižnímu průčelí přisedá drobná čtvercová předsíň s křížovou klenbou, zřejmě pocházející z období baroka.

Kostel byl stavebně adaptován v roce 1595, renesanční přestavbu nejmarkantněji připomínají okenní otvory v lodi a záklenky dveřních otvorů. Kostel je v současné době vážně poškozen v důsledku požáru z 31. srpna 1960, postupně je však rekonstruován obcí Rokle za odborného dohledu příslušných památkových orgánů.

ROZBOR DVEŘNÍHO KŘÍDLA 1

Obdélné křídlo bylo nalezeno volně opřené v interiéru kostela mimo původní zavěšení. Typově se jednalo o svačkové dveře s vnějším lícem pobitým kovanými nepravidelnými pláty (**obr. 2**). Jádru bylo patrně pouze z vnitřního líce, který nepokrývalo oplechování (**obr. 3**). Je zhotoveno ze dvou mohutných tesaných fošen sesazených na stříh a se seříznutou a přitesanou horní hranou. Fošny jsou jištěny dvojicí lichoběžných svlaků, které v ploše zdobí výžlabek.

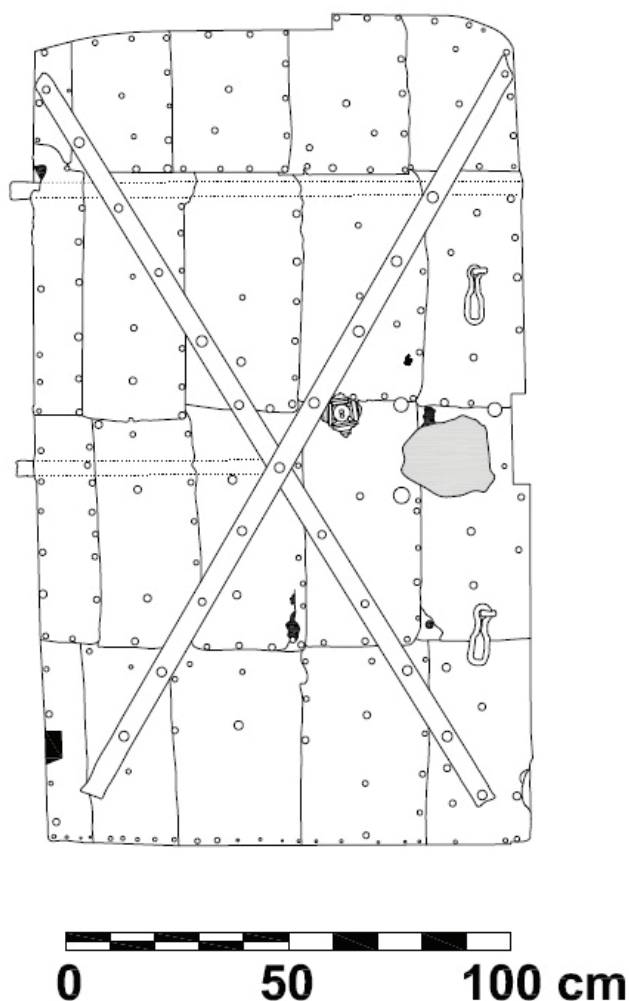
Obr. 3. Želina, kostel sv. Vavřince, vnitřní líc dveřního křídla 1. Autor: Táňa Nejezchlebová 2011.

Na plochu jádra vystupovaly kované hlavičky hřebů jistících dvojicí překřížených železných diagonál na vnějším líci dveří. Podobně se projevuje také uchycení ok vnějších petlic. Na ploše křídla leží lichoběžné podkladové destičky s vykovánými očky, jimiž jsou provlečeny zatočené pásky ok petlice tak, aby z destiček nevyklouzly.

Vnější líc je pokryt systémem středně velkých kovových plátů (**obr. 4**). Pláty nabývají nepravidelného, přibližně obdélného tvaru, se zřetelnými stopami po kování kladivem. Pláty na sebe doléhají se vzájemným překrytem hrany a na líc jsou přibíjeny velkými kovanými hřeby s mohutnými hlavičkami, které zároveň tvoří dekorativní síť. Přesahy plátů přes okraje křídla byly skovány přes hranu k jádru bez dalšího uchycení.

Pláty ztužují dvě protilehlé, navzájem se křížící kovové diagonály, přibyté k jádru systémem kovaných hřebů s velkými hlavičkami. Při pravém okraji dveří byl patrný propálený otvor odpovídající původnímu zámku. Vedle něj, blíže ke křížení diagonál, leží roztepávaná zvlněná kytká sloužící dle starší fotodokumentace k uchycení kýlovitě prohnutého oka přituhu. Nad a pod zámekem visí oka petlic, přibližného tvaru osmičky, sloužící k uzamykání dveří z vnější strany.

Kovový plášť vnějšího líce pokrývá trojici dlouhých horizontálních závěsů. Pod pláty se projevuje průběh

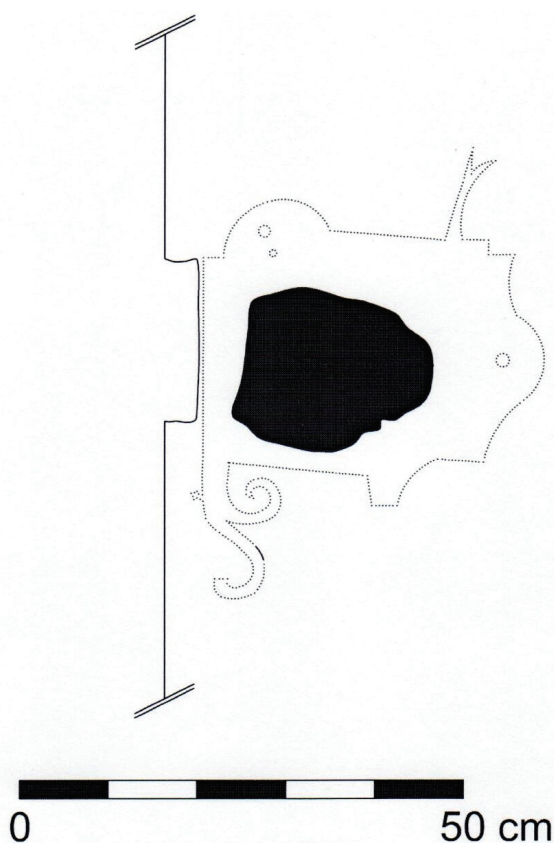

Obr. 4. Želina, kostel sv. Vavřince, vnější líc dveřního křídla 1.
Autor: Táňa Nejezchlebová 2011.

dlouhých mírně se zužujících plátových závěsů probíhajících přes celou šířku křídla a u horního svlaku se zalamujících přes okraj, kde je ukončení závěsu zajištěno kovaným hřebem s velkou hlavičkou. Na závěsné straně jsou závěsy zavíjeny do ok. Dveře se původně zavěšovaly na trojici závěsů, nejspodnější byl v době dokumentace vytržen.

Křídlo se vedle užití petlic uzamykalo pomocí propracované mechaniky. Přesná podoba zámku však není bohužel vzhledem k jeho destrukci známá. Dle velkých hřebů na vnějším líci lze předpokládat, že z této strany ležela klíčová dírka chráněná dle rozmístění hřebů zřejmě lichoběžnou deskou. Z vnitřní lícové strany byl patrný vypálený otisk základové desky zámku (**obr. 5**). Rozeznatelná byla především rozvilinová ozdoba v dolní části mechaniky a oválné zakončení předpokládaného alespoň částečného opláštění zámku. Bohužel před samotnou dokumentací došlo k očištění rubu dveří, a tím setření vypáleného otisku zaniklého zámku.

Z povrchových úprav se v době dokumentace na dveřním křídle nedochovaly žádné viditelné stopy, ještě před vyžádáním průzkumu došlo k zbrúsení povrchu rubu až na dřevěné jádro bez patrných stop po úpravě, průzkum nátěrových vrstev proveden nebyl, lícová pokovaná část nenesla vzhledem k silné korozi žádné patrné zbytky

Obr. 5. Želina, kostel sv. Vavřince, převedený tvar otisku základové desky zámkové mechaniky dveřního křídla 1.
Autor: Táňa Nejezchlebová 2011.

povrchových nátěrů. Z fotodokumentace stavu před převezněním křídla do dílny a očištěním povrchů vyplývá, že rubová strana křídla byla natřena tmavě hnědým hutným nátěrem, který překrýval i svlaky, tudíž se jedná o nejmladší úpravu povrchu. Možná dochovaná souvrství nátěrů starší datace se mohou teoreticky nacházet pod svlaky, dveřní výplň však nebyla před jejich rekonstrukcí rozebírána. Zbytky stejného tmavě hnědého nátěru pokrývaly také kované prvky uchycení oček petlice, materiál kování byl navíc silně postižen korozi.

K identifikaci původního zavěšení dveří dopomohla starší fotodokumentace pocházející ze stavebně historického průzkumu z roku 1978 zachycující křídlo zavěšené v otvoru z presbytáře do sakristie (**obr. 6**). Tomuto zavěšení ostatně odpovídá také úprava horní hrany dveří, které byly seříznuty a zahoblováním hrany přizpůsobeny sedlovému portálu a nice dveřního otvoru. Obdélný portál má pravoúhlý překlad nesený vybraným sedlem, vnější pohledová hrana směřující do presbytáře nese jednoduchou profilaci ve formě sražení hrany okosením, které v jedné třetině výšky stojek přechází v trojúhelný náběžní štítek. Portál je postaven na kamenném prahu vyrovnávajícím výškový rozdíl mezi podlahou presbytáře a sakristie.

Z povrchových úprav se na kameni portálu dochovaly reliktury nátěrových souvrství, ve většině případů se jednalo o vápenné nátěry ve světlé barevnosti. Restaurátorský průzkum provedený v roce 2005 ak. soch. Jaroslavem Jelínkem

Obr. 6. Želina, kostel sv. Vavřince, historické foto zachycující dveřní křídlo 1 v původním zavěšení. Převzato z J. Muk – O. Mácha, Želina – kostel sv. Gottharda: SHP 1978, Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 408.

nebyl zaměřen na materiál portálu, pouze na plochách stěn presbytáře prokázal tři fáze omítek, kdy dvě omítkové vrstvy náležející gotickému časovému horizontu byly prováděny ve starší vrstvě pačokovými nátěry a v mladší vrstvě nástěnnými malbami v jednotlivých prostorových plánech.⁴ Lze předpokládat, že společně se stěnami byl pačkem natřen také povrch portálu.

Po dveřích se ve hmotě portálu dochovala dvojice kovaných háků sloužících k jejich zavěšení. Třetí střední hák je z ostění vytržen, nicméně se po něm dochovalo vytesané lůžko a otvor pro jeho vsazení. Na protilehlé straně je do portálu zapuštěno kované obdélné oko sloužící jako západka zámku a dvojice drobných oček poskytující možnost uzamčení dvojice osmičkových petlic na dveřích.

ROZBOR DVEŘNÍHO KŘÍDLA 2

Druhé obdélné dveře byly nalezeny položené volně v předsíni při jižním průčelí lodi. Obdélné křídlo má horní hranu mírně segmentově prohnutou, na jedné straně s vyříznutým rohem (**obr. 7**). Typově se jedná o kombinované dveře. Sestávají se z kombinace nosného svlakového jádra na vnitřním líci a pohledově se uplatňující rámové konstrukce na vnějším líci.

Vnitřní líc je vyhotoven formou svlakové dveřní konstrukce (**obr. 8**). Dvě mohutné fošny jsou sesazeny na stříh a jištěny dvojicí lichoběžných svlaků přibíjených k jádru

kovanými hřeby s mohutnými hlavičkami. Svklady jsou do hmoty dveří zapuštěny ve vyhoblované drážce odpovídajícího profilu. Svklady nejsou zdobeny, pouze hrany mají sráženy svlakovou polodrážkou.

Jádro tvoří soustava diagonálně přiřazovaných plochých fošen, které se ve středu setkávají zešikmenými plochami na sraz (**obr. 9**). Vzájemně jsou však fošny po diagonálách sesazeny na polodrážku a na svlakové vnitřní jádro přibíjeny dlouhými kovanými hřeby s mohutnými hlavičkami, které zároveň na líci tvoří dekorativní síť. Zámková hrana dveří je z této strany vyztužena přitloukáním kovovým plátem. Na vnější hranu pásu těsně přiléhá zachovaný tvarovaný štítek kryjící klíčovou díрку a přitahovací madlo s tordovaným tělem a čtyřlístky na koncích. Druhý, tvarově odpovídající zmenšený štítek klíčové dírky, leží na úrovni spodního závěsu. Vlastní zámková mechanika se na vnitřním líci nedochovala, podle patrných otisků lze však předpokládat dvojici krabicových zámků na obdélných podkladových deskách.

Dveře byly do otvoru zavěšovány pomocí dlouhých kovaných závěsů. Horní závěs je srdíčkově ukončen a zatočené očko závěsu je zdobeno rytou linkou zhotovenou technikou rýhování pomocí rýhováku s ostrými hranami.⁵

Zbývající dva závěsy mají podobu prostých tažených obdélných pásů, přičemž střední závěs byl uražením zkrácen asi na třetinu délky, zatímco spodní závěs probíhá přes celou délku dveří. Kratší závěs pravděpodobně ležel na místě světlého otisku, jenž je na dveřích patrný dodnes.

⁴ J. JELÍNEK, *Restaurátorský průzkum – kostel sv. Vavřince (sv. Gottharda) v obci Želina*. Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 2036/R, nestránkováno.

⁵ I. FROLEC, *Kovářství*. Praha 2003, s. 108.

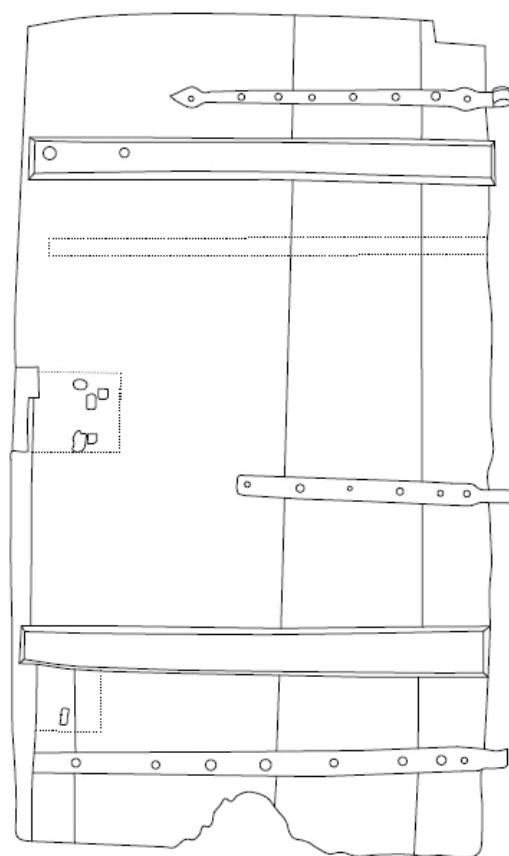

Obr. 7. Želina, kostel sv. Vavřince, celkový pohled na dveřní křídlo 2.
Foto: Táňa Nejezchlebová 2011.

Spodní dvojice závěsů je rovněž ukončena zatočeným okem, nicméně směr zatočení je opačný než u horního závěsu. Všechny tři závěsy jsou na jádro přibity kovanými hřeby s kulatými hlavičkami.

Povrchové úpravy se stejně jako u dveřního křídla 1 nedochovaly vzhledem k jejich očištění zbroušením ještě před vyžádáním dokumentace. Bohužel nebylo toto křídlo fotograficky dokumentováno ani před převozem do dílny. Povrchovou úpravu lze tak pouze odhadovat ze zbytků v rýhách vnějšího líce. Křídlo bylo zřejmě natřeno tmavě hnědým nátěrem, materiál se bohužel nepodařilo blíže zjistit. U vnitřního líce je situace vedle očištění dřevěného materiálu navíc nečitelná v důsledku přezehnutí dřeva při požáru kostela. Ze stejného důvodu nebylo možné blíže identifikovat povrchové úpravy kování křídla. V době dokumentace byl patrný pouze přezehnutý tmavý nátěr, vyloučena však není další úprava povrchu.

Také v tomto případě byla identifikována předpokládaná původní poloha křídla. Vzhledem k charakteru dveří a umístění závěsů lze předpokládat, že dveře byly osazeny ve dveřním otvoru předsíně při jižním průčelí kostela, který byl v době dokumentace zazděný. Dveřní otvor vymezovaly přímé hlubší špalety z cihelného zdiva, které přímo

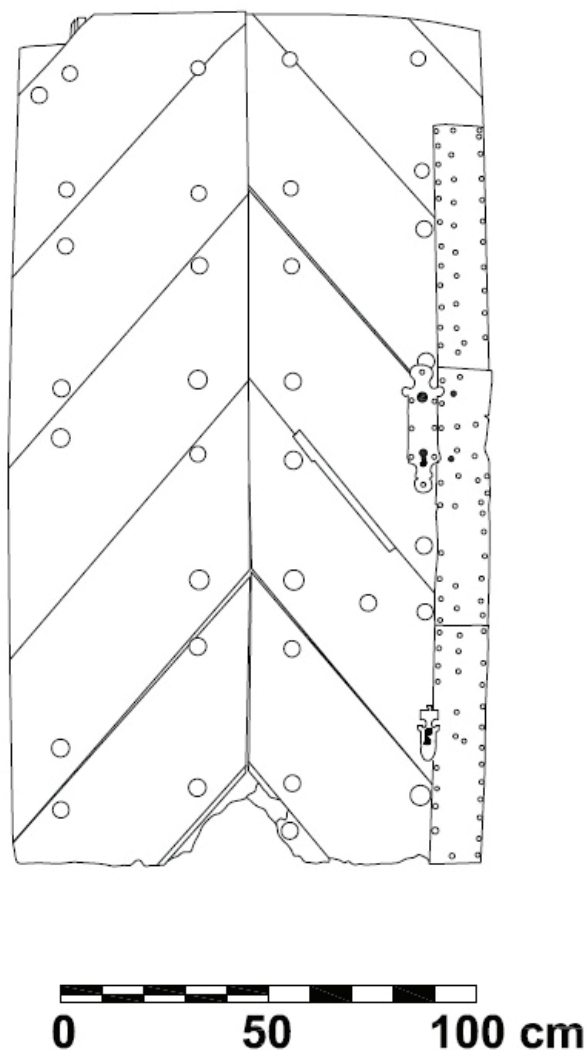

Obr. 8. Želina, kostel sv. Vavřince, vnitřní líc dveřního křídla 2.
Autor: Táňa Nejezchlebová 2011.

přecházelo ve zděný rám se segmentovým záklenkem. Cihelné zdivo rámu bylo omítáno štukovou omítkou, ze které byl z rámu vytažen i iluzivní hlavní klenák. Povrchové úpravy omítkových vrstev byly v tomto místě silně zasaženy požárem a následně vlhkostí ze zatékající vody. Restaurátorský průzkum z roku 2005 se omítkám vstupu do kostela nevěnoval, zkoumány byly pouze při starším průzkumu omítek z doby po požáru, ten však pouze zmiňuje rudkové nápisy na povrchu omítek bez bližšího rozboru. Stejně tak černobílá fotodokumentace z tohoto průzkumu nedovoluje bližší poznání povrchových úprav vstupu do předsíně.⁶

Ve zděném rámu se při pohledu z interiéru předsíně zachovaly tři kované háčky sloužící k zavěšení křídla a na opačné straně obdélné oko, které sloužilo jako západka pro horní zámek. Nad a pod okem byly v ostění zapuštěny dva drobné kované háčky blíže neurčené funkce. Předpokládanému umístění odpovídá také úprava horní hrany křídla do segmentového zaoblení.

⁶ Želina (hřbitovní kostel) – restaurátorský průzkum. Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 931/R, nedatováno, nestránkováno.

Obr. 9. Zelina, kostel sv. Vavřince, vnější líc dveřního křídla 2.
Autor: Táňa Nejezchlebová 2011.

DATECE DVEŘNÍCH KŘÍDEL⁷

Užití pokovaných dveří v prostoru sakristie detekuje jejich ochranný charakter proti vniknutí do části kostela, ve které byly schraňovány cenné bohoslužebné předměty. Ochrana před vloupáním pomocí trvanlivěji zpracovaných dveří je pro sakrální prostory typická již od gotiky, pokovaná dveřní křídla navíc sloužila také jako forma protipožární ochrany. Opominout nelze ani estetickou funkci reprezentativně a do jisté míry také náročně zpracovaných líců pokovaných dveří, kterou přispívaly k celkovému působení interiéru presbytáře a kostela, zejména ve spojení s portály vstupů.⁸

Vztah portálu do sakristie s dochovanými dveřmi v Želině dokládají především zapuštěná oka pro petlice a západku zámku, dvojice háků pro zavěšení křídla ve vytesaných kamenných lůžkách a jedno prázdné vytesané

lůžko po třetím háku závěsu. Žádné další stopy po starším zavěšení nejsou na portále patrné, navíc rozvržení tesaných lůžek odpovídá rozmístění závěsů na dřevěném jádře křídla. Poslední stopou, která bezpečně dokládá vztah portálu a křídla, je seříznutí horní hrany dveří. Jedná se o technické řešení tvarového přizpůsobení křídla nice dveřního otvoru tak, aby bylo křídlo možné v nice otevírat, jak zcela bezpečně dokládá starší dochovaná fotodokumentace interiéru sakristie. K úpravě jádra došlo zřejmě po zkoušce na místě ještě před pokrytím líce kovanými pláty, neboť ty již toto vybrání respektují bez stop pozdějšího stříhání a druhotného skování plátů. Díky tomu lze říci, že dveřní křídlo bylo již při výrobě určeno pro vstup z presbytáře do sakristie.

I přes poměrně jasný vztah portálu s dveřmi není datace vzniku dveřního křídla pomocí rozboru sedlového portálu zcela jednoznačná. Tento typ portálu se objevuje již na počátku 13. století⁹ a v téměř nezměněné podobě přetrvává až do 30. let 16. století,¹⁰ přičemž sedlový portál začal v sakrální architektuře od 80. let 15. století převažovat jako hlavní typ portálu.¹¹ V případě kostela v Želině tak připadá v úvahu vznik portálu v širším časovém úseku v rámci přestavby, která započala v roce 1484 a končila kolem roku 1526, kdy byl do kostela instalován hlavní oltář.¹²

Navzdory absenci starších stop po jiných dveřích a odpovídajícím rozmístění háků závěsů, které hovoří spíše o současnosti křídla s portálem a nabízí tak dataci dveří do pozdně gotické přestavby kostela, není tento závěr zcela jednoznačný. Zejména stopy dochované na dveřích nabízejí více variant datace.

Zcela jednoznačně můžeme vyloučit datování křídla do období baroka, či historizujícího stylu. Již samotná konstrukce a způsob zhotovení dveří tuto možnost vylučují, potahování líce jádra kovem v systému přes sebe položených nepravidelných plátů bylo v mladším období po renesanci nahrazeno kovanými rozměrnými pláty, jež v 19. století vytlačily plošné celistvé tabule kovu. Na povrchu v Želině užitých plátů se navíc dochovaly stopy po opracování železa kováním, které téměř jistě vylučuje vyhotovení plátů válcováním, tedy způsobem typickým pro kovářskou výrobu v 19. století.¹³ Také ztužení plátů systémem dvou navzájem zkřížených diagonál, v 19. století nahrazené přídržnou kosočtverečnou sítí ze stříhaných pásků,¹⁴ odpovídá renesančnímu období.

Mimo dva diagonálně zkřížené pásy upevňuje pláty na jádro dveří systém kovaných hřebů s velkými hlavicemi. Ač je zde patrná jistá snaha po systematizaci hřebíků do ozdobné sítě, stejně jako poměrně dobrá kvalita zpracování materiálu, vykazuje celkové zhotovení nepřilíš vysokou estetickou úroveň vedoucí k vřazení dveřního křídla spíše do

⁷ Dveřní křídla nebyla z technických a finančních důvodů dendrochronologicky datována.

⁸ A. LEGENDZIEWICZ, *Średniowieczne ornamenty i okucia drzwi na Śląsku – systematika*. Svorník 2/2004: sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře, Praha 2004, s. 60.

⁹ Nejstarší známý sedlový portál je v kostele v Jílovém, 1320–1330. V. MENCL, *Vývoj středověkého portálu v českých zemích*. In: ZPP, roč. XX, 1960, č. 4, s. 138.

¹⁰ Tamtéž, s. 147.

¹¹ Tamtéž, s. 144.

¹² J. MUK – O. MÁCHA, *Želina – kostel sv. Gottharda: SHP 1978*, Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 408, s. 20.

¹³ J. ŠKABRADA, *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, s. 322.

¹⁴ M. KEMZOVÁ, *Historické dveře.*, s. 10.

venkovské kovářské produkce, navíc starší než barokní datace. Tento rozdíl vynikne zejména při srovnání obou dokumentovaných křídel, kdy mladší z nich, u něhož pozdně barokní dataci předpokládáme, je provedeno s velikou mírou preciznosti. Konstrukce svlakových dveří se skládaným vnějším lícem z nepravidelných obdélných plátů společně s hrubě kovanými hřebi, diagonálami i vlastním zpracováním materiálů křídla a jeho konstrukce dovoluje jako variantu připustit dataci dveří do období přelomu gotiky a renesance, vzhledem ke známým údajům o kostele sv. Gottharda v Želíně lze spíše předpokládat dataci křídla blíže k roku 1526. Tato datace je jako jedna z variant možná i vzhledem ke vztahu křídla a portálu.

Datace závěsů dveří je vzhledem k jejich nečitelnosti poněkud obtížnější. O stáří závěsů vypovídá zejména jejich vztah k vnějšímu líci s kovaným pláštěm, který závěsy pokrýval. Na základě toho lze tedy předpokládat, že závěsy a vnější líc pocházejí ze stejného časového období, čemuž odpovídá i vzhled vlastních závěsů, jejichž podoba je v předpokládaném pozdně gotickém období možná.

Přesnější časové zařazení jednoho prvku dveří umožňuje rozbor zámkové mechaniky i přes skutečnost, že se dochovala jen ve vypáleném otisku. Lze předpokládat, že mechanika sestávala ze západky se systémem záskoček a zástrček a byla alespoň částečně ukryta do kapotáže z plechového plátu tvarově kopírujícího podkladovou desku. Tvar podkladové desky ukončený oblinou a rozvilinová výzdoba spodní hrany svědčí o vzniku v době renesance, kdy se zpracování podkladových desek vyvíjelo od jednoduchých lichoběžných tvarů ke složitějším zpracováním.¹⁵ Z porovnání s přesně datovanými zámky ze sbírek muzea v Liberci je patrné, že po roce 1500 docházelo ke změnám ve vzhledu zámkových mechanik předně na hranách podkladových desek, které se začaly zaoblovat a byly často zdobeny vykrajováním či rozvilinami.¹⁶ Složitě vykrajované ornamenty na hranách podkladové desky, včetně odpoutávaných samostatně vytepávaných obrazců, se v zámečnické produkci objevují spíše až na přelomu 16. a 17. století.¹⁷ V této souvislosti tak nelze vyloučit možnost, že zámková mechanika byla na dveře dodána později a nahradila jinak řešené uzavírání křídla, zejména s ohledem na fakt, že hřebi podkladové desky prorážejí pláty kovaného pláště líce křídla a hlavice hřebů leží viditelně na plášti, nikoliv pod ním jako např. závěsy křídla.

Zaniklou zámkovou mechaniku doplňovala ze dvou částí složená přítuha. Kýlovitě prohnutý tvar přitahovacího oka, jehož podoba se zachovala bohužel již jen na starších fotografiích společně s roztepávanou a ohýbanou kytkou pro uchycení přitahovadla svým provedením umožňuje uvažovat dataci těchto prvků již na přelom 15. a 16. století.

Všechny uvedené rozборы jednotlivých částí křídla však nabízejí vedle datace dveří do období pozdní gotiky ještě druhou variantu datace založenou na sestavení dveřního křídla z několika časově nesourodých částí. Základem pozdně gotických dveří bylo mohutné jádro sesazené ze

dvou širokých dveří na sraz s odlišným řešením svlaků ve stejné poloze. Na dřevěné jádro by v dalším mladším období byly připevněny závěsy. Ještě před pokrytím líce kovanými pláty došlo zřejmě po zkoušce v otvoru k úpravě horní hrany seříznutím tak, aby byly dveře otevíratelné v nice portálu. Vnější plášť byl následně pokryt kovaným pláštěm se dvěma diagonálami, ovšem s jiným řešením zámkové mechaniky, k níž náležela přítuha s kýlovitým okem a dvojice ok petlic. Vzhledem k absenci jiných stop po zavěšení odlišných dveří se jednalo s největší pravděpodobností o původní řešení uzavření prostoru sakristie. Jako další mladší část křídla by pak v tomto případě následovala zámková mechanika, u níž lze vzhledem k položení hlavice hřebů základové desky na okovaný vnější líc předpokládat i možnost pozdějšího přitlučení na starší křídlo. Datování zámkové mechaniky lze především dle dochovaných stop výzdob základové desky určit rámcově blíže k přelomu 16. a 17. století. Vývoj složeného dveřního křídla by ukončovala výměna svlaků, které svou vyžlabenou polodrážkou dovolují dataci poměrně široce od doby renesance až po rané baroko.

I přes uvedené dvě varianty datace však lze s poměrně velkou jistotou předpokládat, že dveřní křídlo pochází z velké většiny z doby pozdně gotické přestavby kostela v letech 1484–1526.

Jasnější situace s datací nastává u druhého dveřního křídla. Datačně odpovídá kombinovaný typ druhých dveří období pozdního baroka. V tomto období se začaly hojně používat kombinované dveře, zejména u vstupních otvorů a vjezdů, v první řadě z důvodu zvýšené robustnosti, váhy a odolnosti kombinovaných dveří.¹⁸ Svou roli jistě hrálo vedle zvýšeného zabezpečení vstupních partií stavby bytelnými dveřmi také estetické působení skládaného líce křídla vhodně doplňující pohled na průčelí. Estetické působení navíc zvyšovaly také rastry kovaných hlavice hřebů na vnějším líci. Uchycení vnějšího skládaného líce na svlakové jádro pomocí dekorativně rozmístěných kovaných hřebů s velkými hlavičkami bylo typickým postupem po celé barokní období, později nahrazeným prostým skládáním do pevného rámu bez jištění hřebi.¹⁹ Pro pozdně barokní dataci v tomto případě hovoří zejména způsob diagonálního přiřazování prken výplně křídla, které bylo později v klasicismu častěji nahrazováno typickými slunci v jednotlivých polích křídla.²⁰

Pozdně barokní dataci odpovídají dále neprofilované nízké svlakové se svlakovou pilkou sráženou hranou, jejíž použití je pro období pozdního baroka a klasicismu typické.²¹ Ke ztužení svlakové vnitřní konstrukce přispívá vedle svlaků také trojice horizontálních kovaných pásových závěsů.²² Nejvýše umístěný se srdíčkovým ukončením byl

¹⁵ J. ŠKABRADA, *Konstrukce...*, s. 320.

¹⁶ M. KEMZOVÁ, *Historické dveře...*, s. 14.

¹⁷ Např. řešení vstupních jednokřídlých dveří do morového špitálu při kostele Nejsvětější Trojice v Českých Budějovicích. Tamtéž, obrazová příloha č. 80.

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 13–15.

¹⁹ Pro kombinovaná dveřní křídla se téměř výlučně užívalo právě horizontálních závěsů, které pomáhaly ztužovat těžké křídlo a zabraňovat tak jejímu přílišnému prověšení. J. ŠKABRADA, *Konstrukce...*, s. 320.

¹⁵ M. KEMZOVÁ, *Historické dveře...*, s. 27; J. ŠKABRADA, *Konstrukce...*, s. 324.

¹⁶ Viz *Zámky 15.–18. století ze sbírek SM v Liberci*. Liberec 1985.

¹⁷ Tamtéž, kat. č. 25, 26.

zřejmě přidán až dodatečně při opravách křídla, typově se jedná spíše o klasicistní závěs s charakteristicky pojedeným srdíčkovým zakončením a zužující se šířkou, jehož užití se ve venkovském prostředí udrželo až do 2. poloviny 19. století.²³ Pozdějšímu přidání závěsu odpovídá také obrácený směr zavíjení oka závěsu než u níže položené dvojice závěsů. Druhotné přidání horního závěsu vyvolalo zřejmě zkrácení středního závěsu, který pravděpodobně nejprve ležel dle shodných otvorů po hřebíkách v místě světlého otisku na křídle. Křídlo se tak v době svého vzniku zavěšovalo na dvojici závěsů, což bylo po poškození jednoho z nich změněno přidáním horního závěsu a posunutím středního závěsu na trojici závěsů. V ostění není otvor po původně výše umístěném závěsu patrný, s nejvyšší pravděpodobností byl po změně zavěšení zapraven maltou a omítnut.

Uvedenému časovému zařazení odpovídají i zachované stopy po dvojici obdélných krabicových zámků. Ač se na vnitřním líci nacházel pouze otisk tvaru zámků, lze předpokládat, že se dveřní křídlo uzavíralo propracovanou mechanikou, ukrytou zcela v hladké kovové krabici nízkého profilu, s možnou výzdobou pláště v podobě odlišaného pásku z mosazi.²⁴ Krabice doplňovaly tvarované klíčové štítky. Klíčový štítek hlavního zámků v horní poloze ukončují shora zploštělé laloky. Záměrně provedená nesouměrnost stlačených laloků a výrazně zvednuté postranní lalůčky značí zhotovení štítků v pozdním baroku s výrazným rokokovým akcentem. Podobně pro rokokový původ hovoří nadměrně ztenčený krček v horní polovině spodního klíčového štítku. Případný historismus prvků pak vylučují zejména nepravidelnosti okraje a lokálně také prohlubně po úderech kovářského kladiva, zcela netypické pro tovární sériovou výrobu v 19. století.²⁵

Lokalizace původního zavěšení křídla byla již výše uvedena do souvislosti se vstupním otvorem do předsíně kostela při jižním průčelí lodi. Předsíň pochází z barokní úpravy, dveřní křídlo pravděpodobně vzniklo společně s její výstavbou, neboť v ostění nebyly nalezeny stopy po zavěšení jinak řešených starších dveří. Levý horní roh křídla byl nad závěsy navíc vyříznut z důvodu snadnějšího zavěšení dveří do otvoru přizvednutím pod segmentovým záklenkem, z čehož vyplývá, že dveřní křídlo bylo pravděpodobně zhotovováno přímo pro uvedený dveřní otvor.

Na charakter hlavních vstupních dveří odkazovalo také ztužení zámkové hrany dveří kovaným pásem. Takto zabezpečená hrana dveří mohla lépe odolávat případným pokusům vylomit zámek a proniknout do kostela. Lokalizaci druhého dveřního křídla potvrdil navíc nálezy z roku 1978 popsány v SHP J. Muka a O. Máchy: „...Portálová předsíň je barokní. Zřejmě současná jsou dvoukřídla (?) diagonálně členěná vrata.“²⁶ V popisu se sice hovoří o dvoukřídlych vrátech, nicméně tento dojem mohl být vyvolán právě způsobem zpracování vnějšího líce formou šipkovitě přiřazených prken s výraznou střední spárou.

²³ M. KEMZOVÁ, *Historické dveře...*, obrazová příloha č. 124.

²⁴ Tamtéž, s. 324.

²⁵ J. ŠKABRADA, *Konstrukce...*, s. 330.

²⁶ J. MUK – O. MÁCHA, *Želina – kostel sv. Gottharda: SHP 1978*, Archiv SHP a OPD NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem, i. č. 408, s. 11.

ZÁVĚR

Dokumentace a rozbor uvedené dvojice dveří z kostela sv. Vavřínce v Želině spočívá pouze v zachycení stavu ohněm téměř nedotčených dřevěných prvků z interiéru kostela, který jinak zanikl požárem. Jedná se především o upřesnění historické podoby vybavení kostela ve dvou historických etapách, přínos v poznání řemeslné produkce v místě stavby a také zachycení proměny podoby dveřních křídel ve dvou časových etapách. Ukazuje se tak, že i studium zdánlivě drobného stavebního vybavení památek přináší důležité poznatky a pomáhá posouvat naši představu o podobě historických staveb regionu.

RESUMÉ

TWO DOOR WINGS FROM THE CHURCH OF ST. LAWRENCE IN ŽELINA NEAR THE TOWN OF KADAŇ AS AN EXAMPLE OF A DESIGN OF HISTORICAL DOOR IN THE PERIOD OF LATE GOTHIC AND LATE BAROQUE

The church of St. Lawrence in Želina near Kadaň was destroyed by fire in the year of 1960, the fire damaged especially the interior of the church. In a narthex and a sacristy of the church two door wings unhinged from its original place were preserved. Documentation and analysis of their panelling helped to determine the age of the first ledge door with metal plates on its front side to the turn of the 15 and 16 century. The church was then rebuilt and the door served as a safety door from the presbytery to the sacristy. The second combined door wing is most probably from the period of Classicism and functioned as an exterior entrance door to the narthex of the church. Documentation on the door wings provided more accurate idea about a historical interior of the church and brought more light to differences in their shape and design.